

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.356:614-053

Антон Володимирович Байлов,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

Роман Русланович Шеремета
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Проведений аналіз джерел кримінального законодавства зарубіжних держав, якими передбачена кримінальна відповідальність за порушення прав на життя та здоров'я дітей внаслідок невиконання чи неналежного виконання обов'язків. Визначені основні типи

© А. В. Байлов, Р. Р. Шеремета, 2015

правових сімей та виділено держави, що входять до кожного типу. Приділена увага висвітленню ознак та особливостей кримінального законодавства романо-германської правової системи. Проаналізовано кримінально-правовий захист прав неповнолітніх у вітчизняному механізмі захисту дітей та відповідні міжнародні нормативно-правові акти, а також міжнародні стандарти у цій сфері. Висвітлено зарубіжний механізм кримінально-правового захисту дітей Швейцарії, Іспанії, Білорусії, Росії та Казахстану, проаналізовано кримінальне законодавство цих країн на предмет подібності побудови і конструкції норми, що передбачає відповідальність за порушення охорони життя та здоров'я дітей, у контексті вітчизняного кримінального законодавства.

Ключові слова: зарубіжне законодавство, кримінальний закон, неповнолітні, суспільно небезпечні наслідки, шкода.

Постановка проблеми. Процес формування законодавства доволі тривалий. Держава встановлює, координує, змінює і припиняє правові норми, які покликані забезпечувати належний соціальний, економічний і демократичний розвиток державності та суспільства.

Історично право залежало від соціальних, культурних, економічних та релігійних умов. Не дивно, що на окремих територіях законодавство має спільні риси, – це пояснюється однаковим «корінням», однаковими поглядами на процес формування законодавства.

З огляду на це, у теорії права виділяють основні типи правових систем, що являють собою сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склались на основі аналогічних, спеціальних і загальних правових засобів, котрі постійно діють унаслідок відтворення і використання людьми та їх організаціями (у тому числі державою) [1, с. 224]. Тобто існує низка країн, що мають однакові системи права, для яких характерні притаманні лише їм особливості, якими може виступати генезис права, систематизація норм, джерела, правозастосовна діяльність, структура системи права тощо. Так, професор О. Ф. Скакун виділила такі типи правових систем (правових сімей)¹: 1. Романо-германський тип правової системи (країни континентальної Європи: Італія, Франція, Іспанія, Пор-

1 У даному випадку термін «Тип правової системи» і «правова сім'я» вважаються синонімами.

тугалія, Німеччина, Австрія, Швейцарія та ін.). Цей вид ділиться на дві підгрупи – романську (Франція, Бельгія, Люксембург, Голландія, Італія, Португалія, Іспанія. Основоположною правовою системою у цій групі є правова система Франції) та германську (Німеччина, Австрія, Швейцарія та ін. Провідним типом правової системи у цій групі є правова система Німеччини); 2) Англо-американський тип правової системи (Англія, Північна Ірландія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія тощо). В англо-американському типі правової системи розрізняють два підтипи, або дві групи: англійське загальне право (Англія); американське право (США). 3) Змішаний тип правової системи виник на стику двох класичних типів правової системи: романо-германської та англо-американської. У рамках цього типу можна виділити дві групи: північно-європейські (скандинавські) правові системи (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія); латиноамериканські правові системи (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чилі та ін.). 4) Релігійно-традиційний тип правової системи має декілька підтипів: релігійно-общинний (мусульманська, індуська, іудейська, християнська групи) [1, с. 325–327]. Відповідно до зазначеної класифікації Україна належить до східно-європейської групи романо-германської сім'ї правових систем.

Відповідно до типу правової системи видозмінюються і галузі права. Так як джерелом права в Україні є нормативно-правовий акт, кожна галузь права має, як правило, кодифіковане джерело права. Основним джерелом кримінального права в Україні є Кримінальний кодекс України (далі – КК). Постає питання, наскільки ефективно регламентується кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей в Україні у контексті зарубіжного законодавства?

Аналіз останніх досліджень. Порівняльний аналіз регламентації кримінальної відповідальності за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей проводився в різних аспектах, зокрема у працях О. М. Ведерникова, А. В. Савченко, І. Д. Козочкіна, О. О. Машиновського, М. І. Хавронюка, І. В. Хохлової, О. П. Шем'якова та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей з метою його можливої імплементації у чинне кримінальне законодавство України.

Основна частина. Аналізуючи кримінально-правовий захист прав неповнолітніх, варто зазначити, що вітчизняний механізм захисту дітей та відповідні правові норми приведені у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами та міжнародними стандартами у сфері захисту прав дітей. Таким джерелом виступає, зокрема, Конвенція про

права дитини, прийнята 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р. і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. У ст. 5 цієї конвенції зазначається: «держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, які за законом відповідають за дитину, належним чином управляти дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються»¹. Стаття 137 КК України передбачає кримінальну відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, тобто є по суті механізмом кримінально-правової охорони дитини від протиправних суспільно небезпечних дій відповідальних осіб.

Як зазначалось вище, така норма з'явилась у 2001 році. Спробуємо проаналізувати сучасний стан кримінальної охорони життя та здоров'я неповнолітніх у законодавстві країн різних типів правових систем і провести паралелі із вітчизняним.

Проаналізуємо романо-германську правову сім'ю. За приклад вважаємо за доцільне розглянути законодавство Швейцарії. Джерелом кримінального права Швейцарії є Конституція Швейцарії, Кримінальний кодекс Швейцарії 1937 року, кримінальні закони федерації. Кримінальний кодекс Швейцарії складається із чотирьох книг. У першій книзі, четвертим розділом «Неповнолітні» визначені вікові межі дітей, включаючи такі категорії, як «діти», «підлітки» і «молодь». Щодо спеціалізованих норм кримінально-правового захисту життя та здоров'я важливою є стаття 136 КК Швейцарії «Выдача несовершеннолетним предметов, угрожающих их здоровью». У положеннях статті зазначено: «Кто дает ребенку, не достигшему 16 лет, алкогольные напитки или другие вещества в количестве, которое может угрожать его здоровью, или наркотические вещества, или предоставляет их в распоряжение для потребления, по смыслу Федерального Закона от 3 октября 1951 г. о наркотических веществах, – наказывается тюремным заключением или штрафом» [2, с. 169]. Проте законодавець вказує на умисне суспільно небезпечне діяння та на загрозу здоров'ю неповнолітнього. Також у статті 219 КК Швейцарії «Нарушение обязанностей по попечению или воспитанию» зазначається: «Кто нарушает свои обязанности по попечению или воспитанию по отношению к несовершеннолетнему лицу или небрежно относится к ним, и тем самым создает угрозу для их физического или духовного развития, наказывается тюремным за-

1 Конвенція про права дитини, прийнята 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р. і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.

ключением. Если лицо действует по неосторожности, то вместо тюремного заключения может быть назначен штраф». У даному випадку мова йде про виконання обов'язків, що полягає в опіці чи вихованні, також вказується на загрозу для фізичного чи духовного розвитку дитини, яка виникає як наслідок невиконання таких обов'язків. Тобто можемо простежити певну схожість у побудові та структурі норми зі змістом ст. 137 КК України.

У статті 232 Кримінального кодексу Іспанії від 23 листопада 1995 р. закріплено: «Тот, кто, имея своей обязанностью воспитывать или обучать малолетнего или недееспособного, отдал его третьему лицу или в общественное учреждение без разрешения лиц, обладающих определенными правами в отношении малолетнего или недееспособного, во вред последнего, наказывается штрафом в размере от шести до двенадцати месячных заработанных плат. Если в связи с передачей малолетнего или недееспособного была подвержена конкретной опасности его жизнь, здоровье или сексуальная свобода, виновный наказывается лишением свободы на срок от шести месяцев до двух лет» [3]. У цьому нормативно-правовому акті теж вказано на наявність обов'язку навчати або виховувати малолітнього та про шкоду, проте не визначено її характер.

Проаналізуємо кримінальне законодавство щодо охорони життя та здоров'я дітей в країнах, що входять до складу СНД, а саме, як приклад, розглянемо Кримінальний закон Білорусі, Росії та Казахстану.

У КК Білорусі 1999 року також міститься розділ, що регламентує відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи. Сьомий розділ КК Білорусі «Злочини проти людини»¹, де міститься Глава 19 «Злочини проти життя та здоров'я», передбачає кримінальну відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо забезпечення безпеки життя та здоров'я дітей (ст. 165 КК Білорусі): «1. Ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья малолетнего лицом, на которое такие обязанности возложены по

1 У юридичній літературі науковцями неодноразово зазначалось, що при формулюванні назви Розділу II КК, в якому передбачена відповідальність за злочини проти життя та здоров'я, доцільно використовувати термін «людина», аніж «особа». На увагу заслуговує позиція Н. Ярмиш, яка зазначила: «Мова повинна йти не про особу, а про людину. Адже особа, з позицій сучасної науки, – це лише соціальна властивість людини. Тому, наприклад, словосполучення “життя особи” звучить парадоксально. Життя – це біологічна властивість індивіда, яка знаходиться за рамками її соціальної властивості – особи.» «Термін “особа”, що вживається в назві розділу Кримінального кодексу, – продовжує науковець, – лише як синонім замінює собою термін “людина»» [7, с. 30].

службе, либо лицом, выполняющим эти обязанности по специальному поручению или добровольно принявшим на себя такие обязанности, повлекшее причинение малолетнему по неосторожности менее тяжкого телесного повреждения, при отсутствии признаков должностного преступления – наказывается штрафом, или исправительными работами на срок до двух лет, или ограничением свободы на срок до трех лет. 2. То же деяние, повлекшее по неосторожности смерть малолетнего либо причинение тяжкого телесного повреждения, – наказывается ограничением свободы на срок до четырех лет или лишением свободы на тот же срок» [4, с. 227]. Так, можемо простежити, що законодавцем використано у назві статті понятійну категорію «діти», далі у диспозиції чітко зазначено, що потерпілим від цього злочину є малолітня особа. Також у статті визначається перелік обов'язків, що покладаються на суб'єкта злочину: «обязанности по специальному поручению», «обязанности возложены по службе» чи «добровольно принявшим на себя такие обязанности». З положень ч. 2 цієї статті вбачається, що для кваліфікації за ч. 1 ст. 165 КК Білорусі достатньо спричинення малолітньому тілесних ушкоджень, окрім тяжкого тілесного ушкодження. Як обов'язкова умова зазначена відсутність ознак службового злочину.

Так, можемо побачити принципову схожість даної норми із аналогічною нормою КК України. Доволі позитивним є тлумачення моменту виникнення обов'язків, вказівка їх вичерпного переліку в диспозиції¹. Вважаємо, що недоліком даної норми є віднесення до потерпілого лише малолітньої особи. Відповідно до міжнародних договорів, конвенцій така понятійна категорія, як «діти», охоплює осіб, які не досягли повноліття, тобто вісімнадцяти років. Тобто застосування кримінального законодавства відносно особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років здійснюється на загальних підставах.

У КК Казахстану 1997 року також міститься норма, спрямована на кримінально-правову охорону життя та здоров'я дітей (Глава 2 «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх». Відразу увагу привертає виділення окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що відбилось в окремому розділі КК цієї країни. Ст. 138 КК Казахстану визначає: «1. Ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья малолетнего лицом, на которое такие обязанности возложены по службе, либо лицом, выполняющим эти обязанности по специальному поручению или добровольно принявшим на себя такие

1 З одного боку, це рішення є доволі сприятливим для кваліфікації даного діяння, вказівка на обов'язкову відсутність ознак службового злочину дозволяє відмежувати спеціальну норму від загальних.

обязанности, если это повлекло по неосторожности причинение малолетнему тяжкого или средней тяжести вреда здоровью, – наказывается штрафом в размере до пяти тысяч месячных расчетных показателей или в размере заработной платы или иного дохода осужденного за период от семи до десяти месяцев, либо исправительными работами на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового. 2. То же деяние, повлекшее по неосторожности смерть малолетнего, – наказывается лишением свободы на срок до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового» [5, с. 138].

У ч. 1 цієї статті передбачена відповідальність за спричинення через необережність тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю малолітньому. Інші ознаки дещо схожі із ознаками розглянутими вище. Характерною є вказівка законодавця на виключно необережний характер цього діяння.

КК Російської Федерації 1996 року також містить Главу, що передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти сім'ї та неповнолітніх. Зокрема, у диспозиції ст. 156 КК Російської Федерації 1996 року «Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего» вказано: «Неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего родителем или иным лицом, на которое возложены эти обязанности, а равно педагогическим работником или другим работником образовательной организации, медицинской организации, организации, оказывающей социальные услуги, либо иной организации, обязанного осуществлять надзор за несовершеннолетним, если это деяние соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним, – наказывается штрафом в размере до ста тысяч рублей или в размере заработной платы или иного дохода осужденного за период до одного года, либо обязательными работами на срок до четырехсот сорока часов, либо исправительными работами на срок до двух лет, либо принудительными работами на срок до трех лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до пяти лет или без такового, либо лишением свободы на срок до трех лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до пяти лет или без такового» [6].

Звертаємо увагу, що законодавець передбачає обов'язок виховання не лише батьками, а й особами, на яких покладено такий обов'язок. Подібно до ст. 137 КК України, де йдеться про невиконання таких

обов'язків або їх неналежне виконання. Крім того, є вказівка на наявність обов'язку здійснювати нагляд за неповнолітнім та обов'язкове жорстоке поводження. Доволі дивно, але диспозицією не окреслено злочинні наслідки такого діяння, що на наш погляд є недоліком.

Висновки. Вищевикладене дозволяє дійти таких висновків:

Романо-германська правова сім'я, незважаючи на подібність загальних ознак права, відрізняється залежно від територіального розміщення держав, історичного шляху побудови законодавства та суспільної свідомості громадян. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я дітей у структурі кримінального законодавства країн західної Європи спостерігається лише за умисні злочинні діяння, крім того, не вказується характер та розмір шкоди. Спеціалізовані норми, спрямовані на захист життя та здоров'я неповнолітніх від неналежного виконання обов'язків уповноваженими на те особами, відсутні.

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я дітей у країнах, що входять до складу СНД, схожа на вітчизняну. Зокрема, містяться вказівки на характерний обов'язок, вказується час виникнення, характер шкоди тілесних ушкоджень, яких зазнає потерпілий. Характерним є те, що законодавством України захищається як малолітні, так і неповнолітні особи.

Норми вітчизняного кримінального законодавства, що спрямовані на захист життя та здоров'я неповнолітніх від неналежного виконання обов'язків, в порівняльному аналізі із зарубіжними є більш досконаліми, їх побудова є юридично-грамотною, а їх межі – чітко визначеними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
2. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисл. и перевод с нем. А. В. Серебренниковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002 – 350 с.
3. Уголовный кодекс Испании 1995 года [Электронный ресурс] / Юридическая Россия; Федеральный правовой портал. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,10011284,100111483,100111594,100111609#text>. – Заголовок з екрана.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрено Советом Республики 24 июня 1999 года / предисл. проф. Б. В. Волженкина ; обзорная статья А. В. Баркова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001 – 474 с.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167 // Ведомости Парламента РК. – 1997. –

- № 15–16. – Ст. 211. – (Предисловие министра юстиции Республики Казахстан проф. И. И. Рогова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.)
6. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ [Электронный ресурс] / Кодексы и Законы РФ; правовая навигационная система. – Режим доступа : <http://www.zakonrf.info/uk/>.
 7. Ярмыш Н. Н. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства : дис. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Наталья Николаевна Ярмыш. – Х., 1992. – С. 250.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2015.

Антон Владимирович Байлов,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина);

Роман Русланович Шеремета

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина),

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГЛАМЕНТАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕНАДЛЕЖАЩЕЕ ИСПОЛНЕНИЕ ОБЯЗАННОСТЕЙ ОТНОСИТЕЛЬНО ОХРАНЫ ЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ

Проведён анализ источников уголовного законодательства зарубежных государств, которыми предусмотрена уголовная ответственность за нарушения прав на жизнь и здоровье детей вследствие неисполнения или ненадлежащего исполнения обязанностей. Определены основные типы правовых семей и выделены государства, относящиеся к каждому типу. Уделено внимание освещению признаков и особенностей уголовного законодательства романо-германской правовой системы. Проанализирована уголовно-правовая защита прав несовершеннолетних в отечественном механизме защиты детей и соответствующие международные нормативно-правовые акты, а также международные стандарты в данной сфере. Освещен зарубежный механизм уголовно-правовой защиты детей Швейцарии, Испании, Белоруссии, России и Казахстана, проанализировано уголовное законодательство этих стран на предмет сходства построения и конструкции нормы, предусматривающей ответственность за нарушение охраны жизни и здоровья детей, в контексте отечественного уголовного законодательства.

Ключевые слова: зарубежное законодательство, уголовный закон, несовершеннолетние, общественно опасные последствия, вред.

Anton V. Bailov,

candidate of law sciences, assistant professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine);

Roman R. Sheremeta

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

FOREIGN EXPERIENCE OF REGULATING CRIMINAL LIABILITY FOR IMPROPER PERFORMANCE OF DUTIES TO PROTECT CHILD'S LIFE AND HEALTH

Problem's setting. *The process of legislation's formation lasts rather long period of time. The state sets, coordinates, changes and terminates legal rules that must guarantee appropriate social, economic and democratic development of the state and society.*

Criminal legislation of Ukraine provides criminal liability for improper performance of duties to protect children's life and health that is essentially a mechanism of criminal and legal protection of a child from illegal socially dangerous actions of responsible persons. But there is a question how effective criminal liability for improper performance of duties to protect children's life and health is regulated in Ukraine in the context of foreign legislation.

Analysis of recent research. *Comparative analysis of the regulation of criminal liability for improper performance of duties to protect children's life and health has been conducted in various aspects, namely in the works of O.M. Vedernikov, A.V. Savchenko, I.D. Kozochkin, O.O. Malinovskiy, M.I. Khavroniuk, I.V. Khokhlova, O.P. Shemiakov and others.*

The objective of the study. *The objective is to study foreign experience of regulating criminal liability for improper performance of duties to protect children's life and health aiming at its possible implementation into current criminal legislation of Ukraine.*

The main part. *Analysis of the sources of criminal legislation of foreign countries that have criminal liability for violations of the rights to life and health of children as a result of failure or improper performance of duties is conducted.*

The main types of legal families are determined and the states within each type are singled out. Special attention is paid to highlighting the features and characteristics of the criminal law of Roman and Germanic legal system. The criminal and legal protection of minors' rights in the domestic mechanism of protecting children and the relevant legal rules of international legal acts as well as international standards in the sphere of children rights' protection are analyzed.

Foreign mechanism of criminal and legal protection of children in Switzerland, Spain, Belarus, Russia and Kazakhstan is highlighted; criminal legislation of these countries in terms of similarity of construction of the rule, which involves liability for the protection of children's life and health in the context of domestic criminal law, is analyzed.

Conclusions. *Analysis of criminal and legal protection of minors rights' protection, made it possible to state that national mechanism of protecting children and the relevant legal standards aligned with the international regulations and international standards. Besides, the rules of domestic criminal legislation directed on the protection of minors' life and health from improper performance of duties in the comparative analysis with foreign ones are more sophisticated, their construction is legally competent, and their limits are clearly defined.*

Key words: *foreign legislation, criminal law, minors, socially dangerous consequences, harm.*

